

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr 1 Mars 1997

ISSN 0806 - 184 X

INNHold:

Side 3		Leder
Side 4		Årsmøtet
Side 6	Gunnar A. Skadberg	"Fagerlid" - del II
Side 11		Fra byens styre og stell
Side 14	Etter Jan Hendrich Lexow	Syndebukken i Domkirken
Side 17	Henrik Paaske	Diagnosestasjonen i Dronningensgt.
Side 19		Arrangementer våren 1997 Nye Stavanger-bøker

«Stavangeren» utgis av Byhistorisk Forening - Stavanger.
Redaksjonskomité: Jan Gjerde, Kåre Mossige og Bjørn K. Aarre.
Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger. Medlemskap tegnes ved
betaling av kontingent kr 150,- til bankkonto 3201 25 37300

Kjære lesere

Stavangeren er inne i sin sjette årgang. Etterhvert kan vi se tilbake på en rikholdig samling av byhistoriske artikler. Stoff som kanskje ellers ikke ville ha blitt publisert - opplysninger som kanskje ville ha gått tapt. For redaktøren er det en stor glede å registrere at medlemmene stiller opp med stoff til bladet - faktisk har vi fått det "luksusproblem" at vi har liggende stoff som venter på tur til å bli publisert. Men la ikke denne opplysning hindre noen i å sende inn nytt stoff - det være seg artikler, kommentarer eller debattstoff. Plass skal det bli, selv om vi må se litt framover.

JAN GJERDE

*KIELLANDHUSET - OG BREILAVATNET MED OMGIVELSER.
ETTER ET MALERI AV KNUD BAADE 1852.*

"Kielland i våre hender"

ORDFØRERENS FORSLAG offentliggjort på **Ledaal** den 1. Januar 1997 om å gjenreise **Kiellandhuset** i sentrum har vakt stor interesse. Stavanger Aftenblad har på lederplass, **kronikkplass**, i **debattspaltene**, i leserbrev og i reportasjer, presentert ulike reaksjoner og sider ved forslaget. For **Byhistorisk Forening** er det gledelig at så mange i "tunge" posisjoner i kulturlivet, næringslivet og i politikken har engasjert seg for **idéen**. Men selvsagt er det også kommet fram vektige motforestillinger.

SOM **KJENT** har Byhistorisk Forening for noen år siden, i forbindelse med arbeidet med sentrumsplanen for Stavanger, foreslått å gjenreise Kiellandhuset. I den forbindelse sto foreningen også for en utredning av forslaget, som det nå er stor interesse for. Men den debatten som nå er reist er det ordfrmeren som skal ha æren for alene. Ikke bare fordi at han gjennom sitt utspill **gir** signaler om at Stavanger bys identitet for en stor del er knyttet til vår historie, men også fordi han ser at vår framtid som by tåler og trenger et "gjensyn" med fortiden.

BYHISTORISK FORENING er upolitisk. Vi skal derfor vokte oss vel for - som forening - å engasjere oss i den politiske debatt forslaget inviterer til. Her får det være opp til medlemmene som enkeltpersoner å engasjere seg. Vi konstaterer bare at det dreier seg om prioriteringer mellom sektorer innenfor kommunens ansvar og oppgaver, **prioriteringer** innenfor byens **kulturplan** og prioriteringer som har med **kulturminnevern** å gjøre.

DERFOR ER DET GLEDELIG å registrere at Stavanger **Næringsforening** har engasjert seg i saken. Kunne Kiellandhuset bli gjenreist som resultat av en "bydugnad" - gjeme under mottoet "Kielland i våre hender" - så ville mange vanskelige politiske **avveiningspørsmål** være unngått. Men **uansett** krever saken politisk behandling og velvilje - **reguleringsmessig** og av eieren av tomten. Huset skal også ha et innhold. Her er det duket for mange problemstillinger som må finne sin løsning.

Men **først** av alt må det penger på bordet.

Årsmøtet

Årsmøte i byhistorisk Forening ble avholdt tirsdag 11. Februar 1997 i Bydelsstuen på tidligere **Solvang Skole** med **23** fremmøtte. **Møtet** ble ledet av **Lars Vaage**. **Årsberetning**, regnskap og **valgkomitéens** innstilling ble vedtatt enstemmig. Medlemskontingenten kr 150,- ble vedtatt holdt uendret.

Til nytt styre ble valgt: **Jan Gjerde**, leder (ny), **Kjell Petter Løhre**, nestleder, (ny), **Aud-Unni Finnebråten**, sekretær (ikke på valg), **John Olsen**, kasserer (ikke på valg), **Lars Vaage**, styremedlem (ikke på valg), **Kåre Mossige**, styremedlem (ny). Til varamedlemmer ble valgt **Erling Sømme Kielland** og **Jane Ness Wæhler** (ny). **Bjørn K. Aarre** ble valt til formann i valgkomiteen, som dessuten består av **Gunnar A. Skadberg** og **Therese Osjord**.

Erling Sømme Kielland og **Bjørn K. Aarre** ble begge varmt takket for mangeårig innsats i ledelsen av foreningen. De vil fortsatt ta på seg prosjekt-oppgaver for foreningen.

Under eventuelt ble det gitt utdypende orienteringer om saker foreningen arbeider med, bl.a. om initiativer for arkeologiske utgravinger i Stavanger sentrum, **Middelaldermuren** ved Domkirken og om Stavanger **Bydag**. Innlegg fra salen ga styret verdifulle forslag om det videre arbeide. På grunn av sykdom ble Halvor Pedersens foredrag om

«**Seladons forlis**») utsatt til et senere **møte**. I stedet holdt Gunnar A. Skadberg et foredrag om den merkelige skjebnen til stavangerforfatteren **Caspar Wignæs**.

UTDRAG FRA STYRETS BERETNING 1996:

Medlemsaktiviteter:

21. mars: Lysbildekåsen ved Jacob Kvæstad: «**Vandring** i den nære fortid i **Stavanger**»

5. mai: Byvandring på Vestre Platå v/**Jan Gjerde** i samarbeide med Fortidsminneforeningen.

11. juni: **Byvandring** i Kirkegaten, v/ Egil Henriksen

2. juli: Markering av Stavanger **Bydag** på «**Skipper Worse - Ledaal**» Foredrag ved Arnvid Lillehammer om det eldste Stavanger.

8.sept.: **Bydelsvandring** på **Søre Sunde**. Fellesarrangement i regi av **Historielagene** Fellesråd.

26.sept.: **Temakveld/fellesarrangement** i samarbeid med Rogaland **Kunstmuseums** venneforening. Kåseri ved Gunnar A. Skadberg om Peder **Severin Krøyer** og menneskene **omkring** hans fødsel • og kåseri av konservator Lau Albrekstsens om Peder **Severin Krøyer**, **kunstneren** og myten.

13. nov.: Temakveld fellesarrangement med Stavanger Museums Venneforening hvor forfatteren Tor Obrestad presenterte sin biografi over Alexander L. Kielland.

Ansvarlig for foreningsarrangementene var Kjell Petter Løhre.

Siyremeter

Styret har hatt fem ordinære og ett ekstraordinært styremøte i i 1996. Møtene ble avholdt i foreningslokalet på Ledaal.

Medlemmer

Ved årets utgang hadde foreningen 185 betalende medlemmer. Ved fönige årsskifte var antallet medlemmer 156.

Økonomi

Foreningen hadde i 1996 inntekter på kr 49.849 og et overskudd på kr 4.373, etter at det er gjort en avsetning på kr 10.000 til utvidelse av foreningens lokale på Ledaal. Likviditeten har vært god gjennom hele året.

Medlemsbladet

«Stavangeren» utkom med fire utgaver i 1996. Redaktør var Jan Gjerde.

Historielagens Fellesråd

Fellesrådet består av styrerepresentanter fra Jåttå Histonelag, Madla Historielag, Hundvåg og Øyane Historielag, Stavanger Historie og Ættesogelag og Byhistorisk Forening. I 1996 ble rådet ledet av Erling Sømme Kielland. Fellestrådet oppgave er å koordinere arbeidet blant historielagene i Stavanger og ta initiativ til fellesarrangementer.

Stavanger Bydag - 2. Juli

ble markert med foredrag av Arnvid Lillehammer under et møte på Skipper Worse - Ledaal. Ansvarlig for arrangementet var Lars Vaage.

Foreningslokalet på Ledaal

Foreningen har søkt Stavanger Museum om adgang til en utvidelse av foreningslokalet i stallbygningen på Ledaal.

Stavanger Museum

har vært foreningen behjelpelig med sekretariatsoppgaversiden starten i 1991. På grunn av kapasitetsproblemer opphørte denne ordningen ved utgangen av 1996 og vil bli ivaretatt av styret.

Slektstavle for familien Kielland

forelå tidlig på høsten og er lagt ut for salg på bl.a. Ledaal, Stavanger Museum og foreningens arrangementer. Bjørn K. Aarre var prosjektleder og utgivelsen er et fellestilltak mellom Byhistorisk Forening og Stavanger Museum.

Kulturhistorisk skilting

Stavanger kommune, ved Kommunalavdeling Kultur, Idrett og Kirke, inviterte høsten 1996 Byhistorisk Forening til å delta i et samarbeid om kulturhistorisk skilting i Stavanger, etter mønster av tilsvarende prosjekter i en rekke andre norske byer. Erling Sømme Kielland og Lars Vaage representerer foreningen i en prosjektgruppe hvor også kultursjefen, byantikvaren og byarkivaren er representert.

Den fullstendige årberetning kan fås ved henvendelse til formannen tlf 51 53 32 19 eller til foreningens adresse postboks 351 - 4001 Stavanger.

Er det noen du har lyst å sende «Stavangeren» til for å verve dem som medlemmer? Ta kontakt!

«Fagerlid»

Del II - av Gunnar A. Skadberg

For ei par dr siden **fikk** jeg ta en kopi av en tegning av en flott villa i **sveitserstil** som var arkivert ved Statsarkiveti Stavanger. «**Fagerlid**» og «**N.B.Sørensen**» hadde Gunnar Wareberg skrevet under sin tegning. I forrige utgave av «**Stavangeren**» fortalte jeg historien om de to ferste familiene som eide og bodde i dette huset fra det ble reist i 1867 og fram til 1890: C.B. Svendsen og R.G. **Ramsland**. I dag kneiser St. **Olavskomplekset** der denne prektige villaen lå ved **Løkkeveien**. Her fortsetter historien om et hus som på ulike **måter** ble knyttet til viktige trekk ved byens historie.

Etter krisen - nye navn

Nils Birkrem Smensen fikk i 1890 kjøpe **Løkkeveien 17** - «**Fagerlid**» av R. G. Ramsland. Etter rystelsene i byens økonomiske liv fra 1882 til 1889, trer nye navn fram i **første** rekke.

N. B. **Sørensen** var født i Stavanger 24. april 1850 som **sønn** av skomaker Tollef Claus Smensen (f. 1811 i Bergen) og hustru **Berthe** Marie Birkrem (f. 1821 i Stavanger). **Birkrem-navnet** er laget av Bjerkreim. **Berthe** Mane var nemlig datter av «**smaahandler**» Aadne Eriksen **Laubek** og Gjertrud Torkildsdatter fra Bjerkreim.

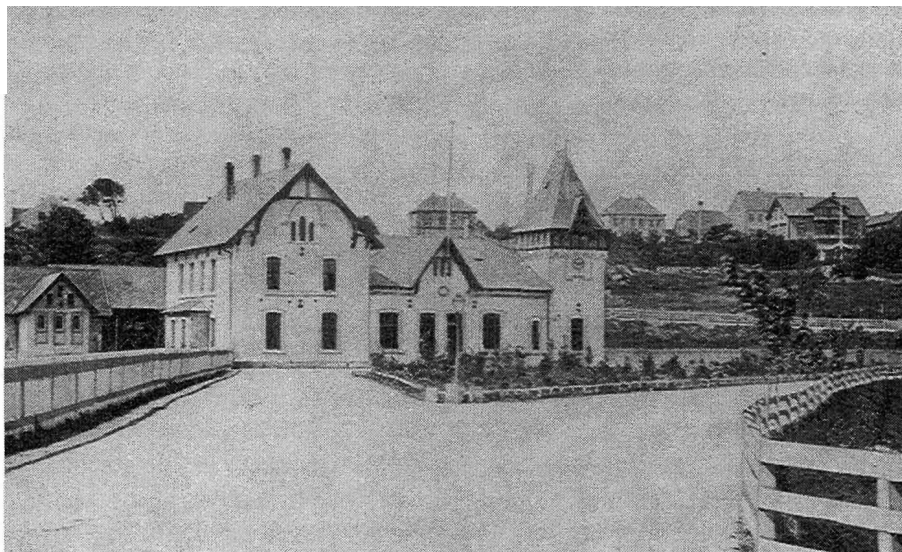
Nils B. var eldstemann i **søskeflokk**en på sju som vokste opp på Holmen i et hus som befant seg på nåværende adresse Nedre Holmegate 8. Søsknene til Nils var **Gumel** M. (f. 1851), Thorvald H. (f. 1853) Emil P. W. (f. 1857) Jakob (f. 1859) Ludvig E. (f. 1861) og **Severine** (f. 1864). Skomakersvennensom bodde hos familien **Sørensen** da Nils vokste opp, het Andreas **Liberg** og kom fra Finnøy.

Firmaet stiftes

N. B. **Sørensen** hadde arbeidet i Det Stavangerske dampskibsselskab i elleve år og hadde sikret seg gode kunnskaper om drift av skipsrederi, skipsmekling og ekspedisjon av gods da han i 1876 fikk innvilget søknad om handelsborgerskap.

Han hadde samme år, som 26-åring, stiftet sitt eget firma «**N.B. Sørensen**» med lokaler i et eldre sjøhus med våningshus på Skansekaaien der Tollboden befinner seg nå. Han hadde kontorer i tilknytning til boligen mens sjøhusets første etasje **fungerte** som pakkhus og lager.

Smensens damskipsekspedisjonrepresenterte ((Hardanger **Søndhordlandske Damskibsselskab**», «**Ångbåtsaktiebolaget Nornen**» (Goteborg), «**Damskibsselskabet Veritas**» og det skotske rederiet «**Anchor Line**». Disse rederiene **fraktet** passasjerer og gods langs kysten mellom Bergen og Oslo, på Østersjøen og Polen og på Atlanterhavet mellom Glasgow og New York.

Den nye stasjonsbygningen ca 1880. Mellom stasjonen og Fagerlid er det åpne marker. Minneverket om Sørlandsbanen, Dreyer 1950*

Emigrantfart

N. B. Sørensens **firma** organiserte frakt for mang en utvandrende rogalending som fulgte båtskyss til Newcastle og tog videre til Glasgow før en **atlantehavs-damper** befordret passasjerer og bagasje til landet «over **there**».

Firmaet representerte en tid også den kjente danske Thingvalla Linjen som trafikkerte ruten København, New York og vice versa. Min mormor fulgte rederiets siste rute **fra** New York til Kristiansand sommeren 1900 da hun sammen med sine to eldste barn returnerte til gamlelandet

etter en mislykket emigrasjon til Chicago. Etter dette gikk **Thingvalla** Linjen inn i Scandinavian **America** Line før selskapet **fusjonerte** med DFDS.

Rederiet

I tillegg til innleide skip, hadde **Sørensen** også egne fartøy: «Anna», «Thor», «Skjold», «Habil» og «Hvidingsø» som seilte under N.B. Sørensens blå flagg med hvitt anker. Det var **forøvrig** med «Thor» at min **morfar** drog til sjøs som **førstereis-gutt** da han etter **konfirmasjonen** gjennomførte sitt ungdomsopprør ved å forlate hjembyen uten farens tillatelse.

Ved årshundredskiftet måtte **Sørensen** gi fra seg sin eiendom ved Storakaien (Skanseakaien) til fordel for den nye **tollboden** som skulle bygges der. **Sørensen** flyttet ikke langt med sin **næringsvirksom-**

het. I et gammelt sjøhus på Skagen (26) innredet han kontor i andre etasje mens pakkhusavdelingen fikk plass i **første** ut mot den nye kailinjen som på den tiden ble anlagt **fra** Storakaien og inn til **Feldthusalmenningen**.

Kullforretningen

Sørensen drev også byens **største** kullforretning, og han hadde sitt eget **kull**-lager ytterst på **Straén**. Mens **godsekspedisjonen** gradvis avtok etter århundreskiftet, ble kullomsetningen utvidet **bl.a.** ved **innkjøp** av et **større** sjøhus ved **Strømsteinen**. Fm jul **fylte** Smensen en leker med kull og lot lasten fordeles på trengende medborgere. Han har også fått sitt ettermæle knyttet til en redningsdåd av en guttunge som falt i sjøen **fra** kaikanten en dag sjøen var så grov at **fløttmennene** ikke kunne gå ut i sine båter. Da Smensen ble oppmerksom på gutten, leverte han resolutt **fra** seg uret sitt og jumpet ut i sjøen og fikk gutten velberget til lands.

Under 1. verdenskrig overtok kommunen alt salg av kull, men **Sørensen** administrerte salget på kommunens vegne. Etter denne krigen solgte Smensen sine sjøhus samt kull-lagerplassen til kommunen. En misforståelse om skattefrihet av salgsbeløpet mellom Smensen og byens ordfmer, **førte** til en skattesmell på hele 125.000 kroner etter en opprivende retts-sak. Etter dette trakk N.B. **Sørensen** seg tilbake **fra** sine forretninger i 1922 - 72 år gammel.

Den yngste **sønnen**, oppkalt etter faren, overtok ledelsen av firmaet. Handel med brensel, skipsekspedisjon og **rederi**-representasjon var viktige **pillarer** i den fortsatte driften - som **gikk** meget godt.

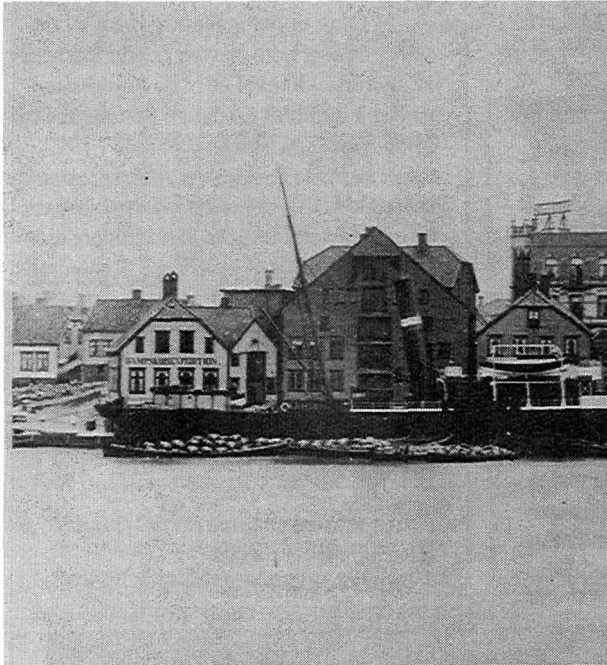
Da N. B. **Sørensen** jr døde **allere** i 1932, overtok broren N. Chr. Smensen som bedriftens disponent. Han fikk den vanskelige oppgaven med å løse firmaet gjennom en ny verdenskrig. I 1948 overtok N. Chr. Smensens **sønn**, Øivind B. Smensen, ledelsen av det tradisjonsrike firmaet. Det leide lokaler på **Straén** og bygget eget ekspedisjonsbygg på NSB's eiendom i Paradis da firmaet ble Stavangers representant for Godscentralen A/S. Godstrafikk på hjul ble viktigere enn på vann. I 1972 ble N.B. Sørensens aktiviteter overtatt av Linjegods, og Øivind B. **Sørensen** ble ansatt som regionsjef i dette selskapet.

Familieforhold

N. B. Smensen (sen) ble første gang **gift** 7/10 - 1874 med «**Jomfru**» **Albertine Karine** Nilsen, født i Stavanger i 1851 som datter av skipper Nils Christian **Nielsen** og Abel **Karine** Thorsen. Ekteparet Smensen bodde fmst i Kongsgaten 28, men flyttet siden inn i eget hus på Holmen med adresse Skansen 1. Jeg har funnet følgende barn i dette ekteskapet:

- 1) Thygo Bertrand, f. 1876 kalt **Trygve** i folketellingen for 1900
- 2) Nils Christian, f. 1877
- 3) Hjalmar, f. 1881
- 4) Nils Birkrem, f. 1883
- 5) Einar, f. 1884
- 6) Sverre, f. 1885
- 7) Arne, f. 1888
- 8) Nils **Birkrem**, f. 1890

Albertine døde etter fødselen av nr åtte. 9. april 1896 ble N.B. Smensen gift for annen gang. Kone N to het: Dagny Ramm. Folketellingen for 1900 er uenig med kirkeboken for Dom **m.h.t.** fødested og **fødselsår**. Kirkeboken hevder at hun ble født

*N. B. Sørensens Damskipsekspedisjon lå opprinnelig helt ute på Skansen. * Fra Brygger til storhavn, UF 1985*

på Finnskogen i 1872 mens **folketellingen 1869** og Kongsvinger som **fødeår** og -sted. Hennes forlover ved bryllupet var i alle fall faren. Oberst Nils **Armtsen** Ramm. Det synes ikke å ha vært barn i annet ekteskap. Mens de eldste barna til N.B. Smensen bare har fått deler av sin barndom i den herlige hagen øst for Breivatnet, kunne de yngste tilbringe **bekymringsløse** dager gjennom hele barndommen i **skråningen** ved Kleiva.

Tjenestepike i Kongsgaten i 1875 var **Nille Gurine** (f. i Stavanger i 1856) Familien **Sørensens** tjenestepiker i 1885, var Olivia Rolfsen (f. i Egersund i 1865)

og **Janna Gjermundsen** (f. i Stavanger 1869) På «**Fagerlid**» tjente i 1900 Maene Næsheim (f. i **Sjernerøy** i 1873) og Marie Olsen (f. på Brudevold ved Brevik i 1881)

Ved århundreskiftet investerte Sørensen i tre eiendommer på den gamle Egenesløkke Litra G3, der han kjøpte Kalhammaren 63 (i 1898), nr 66 (i 1900) og nr 54 (i 1905).

I 1900 bar han yrkestitlene «**kullhandler**» og «**reder**». Sammen med fru Dagny og sønnene Trygve (kontorist), Arne og Nils B. bodde han fortsatt på «**Fagerlid**». Sønnen Hjalmar hadde fullført **ingeniørutdanne**lse og bodde også hjemme

hos foreldrene.

Nils Christian, som siden skulle overta ledelsen av **familiefirmaet**, hadde giftet seg med **hovedstadsjenta** Alice Marie. Ekteparet var i 1900 bosatt i Wessels gate 15. «**Kullhandler**» **Sørensen** bodde sammen med familien til **overrettssakfører** Sven Olaus Oftedal.

I 1920 var alle Sørensen-bama flyttet fra «**Fagerlid**». Nils B. og Dagny bodde der da sammen med den 24 år gamle **stuepiken** Amanda **Malmin** fra Bjerkreim og den 33 år gamle **kjøkkenpi**ken Benedikte **Sporland** fra Bakke i Vest-Agder.

N.B. **Sørensen** levde fortsatt i 1932 da det var **disponentskifte** i det **firmaet** han hadde bygget opp. Etter N.B. Sørensens død arvet barna eiendommen på Løkke-

veien. I 1937 ble det solgt en tomt fra Sørensens eiendom til **Løkkeveien 13** der en bensinstasjon etablerte seg med nybygg og garasje. Russiske **Oljeprodukter N S** skulle også ha rett til å utvide sin tomt mot Løkkeveien 17's grenser. St. Olavs gate 7, Jens **Zetlitzgt. 10** og **Knud Holms gate 4** ble også skilt ut fra Smensens eiendom i **1937**.

Etter 2. verdenskrig nyttet ((Samvirkendefagforeningen) **sveitservillaaen** fram til Folkets Hus stod ferdig med tilbygg på den andre siden av gaten.

I **1979** ble eiendommen med «Fagerlid»-husetsolgt til Rogaland Investering A/S som seinere lot det rive for å la tomten inngå i det nye **St. Olavskomplekset**. Historien om landstedet og **rikmannsvillaaen** på **Løkkeveien** ble således historien om vesentlige sider ved byens skjebne

gjennom de siste 200 år.

I dag er det **ingenting** igjen av de virksomheter som **knyttet** seg til eierne av «**Fagerlid**» - likevel er N.B. Sørensens navn på nytt blitt en del av Stavangers bybilde. Huset på Skagen (26) ble i 1992 kjøpt av Arne **Joakimsen A/S** og restauranten «**N. B. Sørensens Dampskibsexpedition**» ble etablert der den tidligere ekspedisjonen hadde hatt tilhold. Restauranten har **pietetsfullt** fått beholde atmosfære og interim som tar vel vare på tradisjonene.

Gunnar A. Skadberg

Første del av denne artikkelen sto i Stavangeren nr 4 19%

Huset på Skagenkaien da det fortsatt var dampskibsekspedisjon.

** Fra seil til damp, Dreyer*

Fra byens styre og stebe

Når man leser fra Stavanger Bystyres forhandlinger i 1850-årene, vil man se at Formannskapet og Representantskapet behandler en rekke saker som gjelder brannsikring av byen. Det dreier seg ikke bare om Valbertåmet og anskaffelse av brannpumper og slanger. Også reguleringsaker med kommunal overtagelse av eiendommer for å legge disse ut til almenninger eller til utvidelse av trange gateløp, begrunnes med behovet for sikring i tilfelle brann.

Vi har valgt ut to saker som belyser problemstillingen og holdningene:

Utvidelsen av Torget (1851) og fluktvei fra Houen i tilfelle brann (1859). I den første saken er det formannskapet selv som tar initiativet og er pådriver, i den andre saken støtter vi for første gang på en underskriftsakson til støtte for ei «grasrotforslag».

Den første saken går glatt igjennom, den andre blir avvist. Aret etter brant Holmen, men ingen menneskelig gikk tapt.

Fra formannskapets kopibok Nr 1851 den 20. august: (utdrag) «Til Stavanger Byes Communerepresentation. Ligesom Magistraten allerede i 1844 saaledes har, som bekjent Reguleringscommission i Begyndelsen af fomge Aar, ikke alene henledet Communalbestyrelsens Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at erhverve for Byen den av Handehuset Kielland og Søn nyligen indkjøbte Eiendom ved Torvet, men ogsaa paavist det særdeles Ønskelige i, især til større Betyggelse i en om sig gribende Ildsvaade, at indvinde de Herrer Thesen & Co.'s Tomt og Grund for at udlægge dem til Almending. Formandskabet har af økonomiske Hensyn ikke dristet sig til at bringe dette i Forslag, og det skulle vistnok ogsaa fremdeles paa en Tid da Communens offentlige Kasserere udtømte og saa mange mektige Foretagender gjøre Krav paa dens pecuniære Kræfter, have ladet det beroe, om det ikke nyligen var kommen Kundskab om, at de herrer Thesen nu vilde begynde en Hovedreparation paa deres Huus ved Torvet og bebygge deres hele Grund, hvorpaa Vanskeligheden af at indvinde Tomten for Byen maatte stige tilligemed Ønskeligheden af at faa den ryddet.....

Naar der nu spørges, hvorvidt den Fordeel, der forventes at resultere af det foreslagne Arrangement, svarer bl de Opoffrelser det kræver, da vii Formandskabet, især nu, efter at man har erhvervet Kjellands Eiendom, ikke lægge nogen særdeles Vægt paa den Forskjønnelse for Byen og den Bequemmelighed for Færdsel og Trafik, som derved vil vindes, men desto mere på den større Betyggelse som derved vilde vindes i en om sig gribende Ildbrand. Nu er det vistnok Sandt at den intenderende Adskillelse af Byen i tvende Hoveddele ikke avgiver nogen fullkommen Betyggelse mod en over hele Byen sig udbrendende Ildbrand, men det er dog ogsaa vist, at man, naar man paa den projecterede Almindig concentrerer alle sine Kræfter, under ikke alt for ugunstige Omstændigheder vil være i stand til, medens

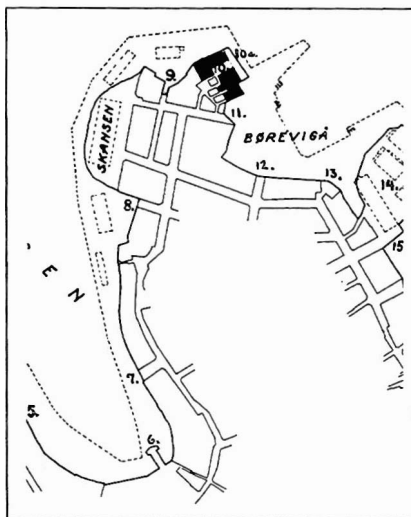
Som maaskee bekiendt er der kun en smal Vei, der gaer op til Houen, hvorfor det i Ulykkes Tilfælde er en Umulighed at kunne komme til Sprøiter, og er det Værste, at vi i sådant Fald maa befrygte at maatte see os selv som Offere for Lueme, da Redning her for Menneskligt Øie omtrent synes at være umulig.»

Andragendet var støttet ved en påtegning av A. Høy. Han opplyser at han som leier av sjøhus på Koholmen er kjent i det omhandlede strøk og at han anbefaler andragendet som høyst nødvendig. Herr Høys erklæring er undertegnet av i alt 22 medborgere som eklærer seg enig med ham. Dette hjalp imidlertid ikke. Byfogd Christensen gikk imot, med denne begrunnelse:

«Ved at oversende denne Sag til Formandskabets videre behandling, tillader jeg mig at bemærke, det det vistnok maa ansees ønskelig, at der på det omhandlede Sted kunne tilveiebringes passende Aabning, men jeg anser det ikke saa nødvendig, at Byen desformedelst skulde paadrages en temmelig betydelig Udgift.»

De som støttet andragendet var ikke hvem som helst i byens etablissement. Andreas Høy (1817 - 1886) var stortingsmann 1859-60 og ble ordfører i 1863. Han var en «gründer» som opprettet «Stavanger kemiske Fabrik» i 1873. I ettertidener han Kanskje mest kjent som sjef for Stavanger Creditbank fra 1865 til denne kom i vanskeligheter i 1886. Hans eget bo ble tatt under offentlig administrasjon i 1886 og han måtte tre tilbake som banksjef. Han døde samme dr.

Blant de som støttet Høy var en rekke framstående personer i byens økonomiske og politiske liv: C. E. Buch, (den første formann i direksjonen for DSD,) Jens Hansen, L & S Svendsen, (Lars Svendren hadde vært stortingsmann og medstifter av Det norske Mijssjønsselskap) L. Berentsen, og J. Gjømre. (fører av byens første dampskip, hjuldampere Ryfylke).

Houebryggen er merket som nr 10 og DSDs kai som nr 10 a på dette kartet som viser bryggene før dagens kaianlegg og utfyllinger. • Fra Seil til damp - Dreyer.

Det kan spekuleres mye i hvilke motiver eller politiske vurderinger som lå bak den mektige byfogd Christensens og formannskapetets avvisning av denne sak - et vedtak som det i lys av dagens holdninger til hva som er offentlig ansvar, er vanskelig å forstå. Ett dr etter, den 13. mars 1860, kom den brannen man fryktet. 200 hus på Holmen brant. Dermed løstes av seg selv de mange reguleringsproblemer man hadde i dette området. Og så vidt vites gikk det ikke menneskelig med i brannen. Det skyldtes imidlertid kanskje først og fremst hell, brannen begynte i det små kl 3 om natten, men kom ut av kontroll da det fram på morgensiden blåste opp til en orkanaktig storm. Men da hadde nok beboerne på Houen allerede berget seg i sikkerhet.

janus

Sydebukken i Domkirken

*Etter professor Anders Bugge
og konservator Jan Hendrich Lexow*

I dagliglivet er sydebukken et vanlig fenomen. Det er han eller hun som i politikken, på arbeidsplassen eller i andre sammenhenger med hakkesamfunn og jantelov får skylden for det som går galt. Opphavet til begrepet «sydebukk» tenker vi sjelden på - og svært få av oss er det som er klar over at sydebukken har en spesiell plass i Domkirkens utsmykning.

Bakgrunnen for denne refleksjon, er at redaktøren i en bok om Domkirken nylig kom over et gulnet avisutklipp fra 7. mai 1952. Her omtaler konservator Jan Hendrich Lexow et bidrag til et festskrift til Finlands riksantikvar forfattet av professor i kunsthistorie ved universitetet i Oslo, Anders Bugge, «Omkring sydebukken i Stavanger Domkirken.

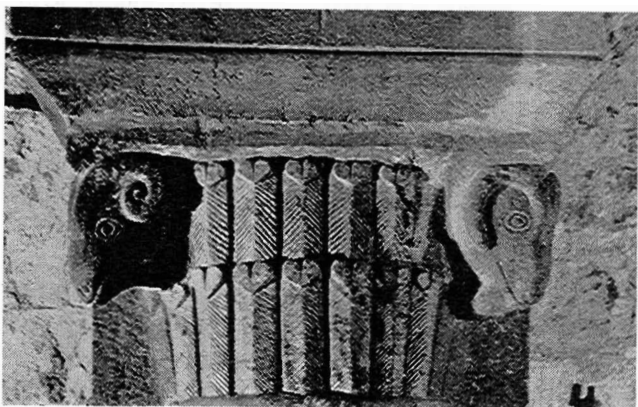
Kanskje har det interesse for ((Stavangerens» lesere å se hvordan et dagligdags uttrykk, via en sjelden detalj på kapitelet (søylehodet) ved en av Domkirkens pilarer, leder oss til uttrykkets opprinnelse i det gamle testamente. Men mer enn det: Syndofferkapitelet i Domkirken levendegjør for oss sentrale elementer i troslivet og fonnidlingen av dette på den tiden Domkirken ble reist - og ifølge professor Bugge kan det også ha sammenheng med storpolitiske begivenheter med Stavangers første biskop i hovedrollen. Det følgende er et utdrag av Lexows artikkel:

Domkirkens gamle innganger er de to vis a vis hinannen på skipets langvegger. Utvendig er den romanske bygningens pryddverk praktisk talt innskrenket til utsmykningen av disse to portalene med geometrisk ornamentikk i normansk stil. Innvendig er forholdet nesten det samme. Det ornamentale utstyr er meget spartansk, chevroner, profiler, pute- og viftekapiteler og her og der noen masker.

En unntagelse er pilaren rett innenfor sørportalene, den gamle hovedinngangen. Mot sideskipet har pilaren et merkelig kapitel, som passer så dårlig inn at det sannsynligvis enten er et importstykke eller er føyet inn etter kirkens oppfelse. Midt på kapitelet står et stort fjærribbet blad og bak dette titter fram et hode på en lang hals. Det kan neppe være tvil om at motivet kunnskapens tre og slangen i paradiset - symbolene på syndefallet. Kapitelet må være fra annen fjerdedel av

*Aron med sydebukken og slangen bak kunnskapens tre. Kapitel fra domkirken.
• Gerhard Fischer: Domkirken i Stavanger, Dreyer 1964.*

*Syndofferbukken og Bren-
nofferværen. Kapitel i
Stavanger Domkirke.
) som overfor

1100-årene og det er første gang dette motivet opptrer i norsk kunst.

Til høyre for kunnskapens tre ser Men uhyggelig kamp mellom en løve og en mann. Motivet illustrerer advarselen i **Peters første** brev mot djevelen som for omkring lik en brølende løve for å sluke den han kunne få tak i, men den illustrerer også formaningen om å stå fast i troen. Hele scenen er **altså** et tilsagn om frelsen fra syndefallets forbannelse.

Til venstre for **kunnskapstreet** kommer en skjegget mann i sid kjole og med en underlig foldet hette over hodet trekkende med en svær geitebukk som er bundet på føttene. **Man** har fm identifisert mannen med Abraham som skulle **ofre** en vær i **stedenfor Isak**, men at det er en geitebukk, **fremgår** av skjegget som mannen holder fast i. Fremstillingen stemmer helt overens med en viktig seremoni i det gamle Israel. Den fant sted en gang hvert år når ypperstepresten etter påbudet i 3. Mosebok 16. kapittel gikk **inn** i det aller helligste og sonet for seg og for folket.

IBibelen heter det om Aron: « Han skal **liføre** seg en linnet tunika - og binde en lue av lin på seg - - og av Israels **barns** menighet skal han ha **to geitebukker** til syndoffer og en vær til brennoffer.))De to geitebukkene skal han stille frem for Herren ved inngangen til sammenkomstens telt og kaste lodd om dem, et for Herren og et for **caper emissarius**.

Idomkirken er tydeligvis gjengitt to momenter i den skjebnesvangre kult-handling. For det første bukken som med

store engstelige øyne står stillet foran selve guddommen i sin overveldende og forferdende majestet. For det annet **øyeblikket** da båndene løses så den kan styrte ut i ødemarken. **Caper emissarius** (*dvs bukken som sendes ut*), går igjen i det **franske «bouc emissaire»** og i det engelske **«scape goat.»** (dvs.: « the goat which is allowed to escape»))med vekten lagt på **løsgjørelsen**.

At syndebukken er er **kaptélets** hovedmotiv, pointeres gjennom dyrehodene på **halvsøylekapitélet** på **sideskipets** yttervegg rett overfor. Dette **viftekapitel** har nemlig to dyrehoder - en geitebukk og en vær. Det ene hodet må representere den ene av de to geitebukkene som ble slaktet som syndoffer, det annet må **høre** til væren som ble brukt til brennoffer.

Syndebukken ser ikke ut til å ha vært et vanlig motiv i middelalderens kunst. I Nord-Europafinnes bare fire-fem tilsvarende. Professor Bugge antyder at valg av **syndebukkmotivet** kan ha sammenheng med biskop **Reinalds** voldsomme død i **1135**. Som kjent hadde Stavangers **første** biskop sett gjennomingrene med Sigurd Jorsalfars skilsmisse og nye giftermål i strid med kanonisk rett mot rike gaver til domkirken som vederlag. Harald Gille mistenkte ham for vennskap med Magnus Blinde. Og da Reinald nektet å betale Harald Gille 15 mark gull, lot han biskopen henge ved Valslyngen på Holmen ved Bergen. Det er ikke urimelig å sette **syndebukkmotivet** i forbindelse med **bispens** uskyldige død - hans **«offerdød»**.

Diagnosestasjonen i Dronningens gate

Av Henrik Paaske

INNENFOR DOMKIRKENS kirkesogn finner vi mange karakteristiske bygninger som har **tilknytning** til menighetsarbeidet. **Bethel** på **Løkkeveien** og **Domkirkens barneasyl** på **hjørnet** av **Henrik Steffensgate** og **Løwolds gate** er blant disse. Ved denne anledning skal vi se nærmere på et annet bygg - Dronningens gt.35. **Murhuset** med de mange vinduer like **øst for** **Kannik skole**, på **hjørnet** av Dronningens gate og **Niels Juels gate**, er for de fleste mennesker som vet av bygget, kjent som Stavanger Helsersråds diagnosestasjon, eller **tuberkulosestasjonen** på **folkemunne**. Den siste betegnelsen er nok den som har gjort at mange fornekter noe uhyggelig- ja nesten noe **spøkkelsesaktig** - når de ser huset. Hit kom mangt et **bysbarn** for å ta pirquet **prøve**, "de **åttååførte**" - (48 **stikk** med gaffel), eller **for** å vaksinere seg mot **tuberkulose**, **eller** mot andre sykdommer, og da særlig de senere **år** i forbindelse med reiser til utlandet.

STAVANGERHELSESRÅD - den gang ledet av statsfysikus Eyvinn Dahl - **kjøpte** på vegne av Stavanger Kommune denne eiendom i februar 1940, for den lave sum av kr. 35.000.- Inntil da hadde "Domkirkens **kirkelige Fattigpleie**" drevet Domkirkens Pleiehjem her. Siden Domkirkens

Lektor Henrik Paaske har skrevet en serie artikler for Domkirkens menighetsblad om menighetens nåværende og tidligere institusjoner. Vi har fått anledning til å gjengi artiklene - og dette er den første av tre.

frivillige fattigpleie for kr. 24.000 - ervervet seg denne eiendom i 1909, tok den seg til enhver tid av et 30 talls (32) eldre og gamle "Mænd" og "Kvinder" **hjemmehørende** i Stavanger. **Daværende styreformann** for Domkirken Pleiehjem, grosserer Wilhelm **Ramsland** skrev i 1920 at **beboernes høye** alder tyder på at de gamle levde godt her:

"Av dem som for tiden bor på hjemmet er en 103 aar, en er 99 aar, en 94, en 92, 5 er mellom 85 og 90, 10 mellom 75 og 85, 7 mellom 65 og 75 aar. Resten er under 65 aar."

At aldershjemmet var tungt å drive for de ansatte, kan en lett forestille seg, og dette foruten **økende** plassbehov, var muligens bakgrunnen for at Domkirken menighet solgte eiendommen. Kapitalen, som ble **frigjort** ved dette salg, må ha utgjort grunnkapitalen i finansieringen av Domkirkens Sykehjem på Dues vei. Det kan kanskje ellers **være** verdt å nevne at Domkirkens Pleiehjem var det **første** aldershjem i byen drevet av en menighet. Siden fulgte **St.Johannes** og **St.Petri** menigheter.

SKIFTET AV DRONNINGENSGT.35 våren 1940 mellom Domkirken menighet og Stavanger Helsersråd ble mer dramatisk enn det de **berørte** parter hadde forestilt seg da de **inngikk kjøpekontrakt**. Den tyske okkupasjon av Norge 9de **april**, **førte til** et rykte om at Stavanger ville bli bombet av engelskmennene. Dette **førte** i neste omgang til en panikkartet flukt **fra** byen **10de** april. Et sted mellom 20 - 30.000- **siddiser "dro** på landet". Stavanger Helsersråd, som inntil da hadde holdt til i den

gamle Toldboden på Strandkaaien • rett utfor der Mobil holder til i dag, måtte flytte til en tryggere adresse; Dronningens gt.35. Hva **så** med de gamle på Domkirken Pleiehjem? De ble i **løpet** av **10de** april fraktet til det nye aldershjemmet på Dues vei som må ha vært ferdig, eller så godt som ferdig. Seinere rekvirerte tyskerne aldershjemmet og brukte det til sykehus, noe det ble brukt til **inntil** en tid etter **frigjøringen**. De gamle ble ved den anledning flyttet til et hus i Musegaten, der de holdt til inntil Dues vei igjen ble tatt i **bruk** som aldershjem.

Disse enkeltstående hendinger forteller undertegnede at **10de** april 1940 må ha vært en av de mest dramatiske dager i Stavanger bys historie, kanskje den mest dramatiske i nyere tid.

Allerede et snaut år etter innflytting, måtte Stavanger Helseråd forut for byggetillatelse innrede **desinfeksjonsanlegg** for **tøy**, ventrom, **avkleddingsrom** og **dusjrom** da helsemyndighetene mente det var fare for munn- og klovsyke i området. Arbeidene ble **utført** av byggmester **R. Waldeland**, elektriker **Øxnevad**, **rorlegger Løvås** og murmester **F. Halvorsen**. Her var Stavanger Helseråd inntil Kommunehelseloven av 1984 ble iverksatt • en **helseinspektør** bor **foresten** fortsatt i leiligheten i 3dje etasje, noe denne har gjort siden 1973. Siden 1987 har Stavanger Kommune drevet sin interne **kursvirksomhet** her. Dette **synes foresten** også å gå mot slutten da det er vedtatt at bygget skal selges. Hva blir det neste?

FOR EIENDOMMEN ble skilt ut i 1902, **lå** den under Ledaal på Ekenæs **løkke nr.7**. Den ble overdratt fra eierne av **Ledaal** (Kielland, Hauge **Thiis** og **Sømme**) til munnester Morten Mortensen. Denne lot bygge et våningshus i mur (**1902/03**) og ga i det **påfølgende** år (**1904**) Olaf Olsen og N.H. Olsen fullmakt til å kunne overdra eiendommen. Dette skjedde i mars 1909, da eiendommen ble overdratt til "Domkirkens kirkelige Fattigpleie".

ARKITEKTONISK hører bygget hjemme i historismen - **stilforvirringens** periode (ca. **1880-1910**), en tid da det i hver en by i Norges land ble bygget kopier • kopier av bygg, som også var kopier, og som arkitektene hadde sett et eller annet sted på det europeiske kontinent og da særlig i Tyskland der mange norske arkitekter utdannet seg på den tid. Bygget har et monumentalt preg med stiltrekk **fra** italiensk renessanse. Linjene minner om stiltrekkene en **f.eks. finner** i Eiganesveien 28 (**Duane** og Kari **Mills** hus), men kanskje **først** og fremst minner bygget om bygg en finner lenger nede i Kannik • Rogaland Teater, Stavanger Museum og Stavanger Sykehus. Alle disse nevnte bygg ble tegnet av arkitekt Har-tvig **Eckhoff**. Kan det være samme arkitekt som har tegnet Dronningens gate 35?

Kilder:

Domkirken Menighet 1910-1920, Stavanger, 1920, **s.40-44**.

Byggesakspapirene til Dronningensgt.35, Byggesaksjefen, Stavanger Kommune.

Panteregisteret for Stavanger Len, Statsarkivet, Stavanger.

Pantebokw. 22, **s.357**, w.23, **s.178**, og **nr.26**, s.520, Statsarkivet, Stavanger.

Branntakst av Dronningensgt.35, 1903, Statsarkivet, Stavanger.

Samtaler med Herdis Wold, Marie Dahl, Jan Gjerde, Sigurd Jensen, Jacques **Honoré**, Harald Årstad, Eivind **Herredssvela**, Per **Bjørn** Thommesen, Reidar **Mæhle** og **byskriveren** i Stavanger.

Henrik Paaske

ANNONSE

Er det noen av leserne som har anledning til å selge meg Minneboken om Stavanger og Fra sild til olje?
Jan Gjerde, tlf 51 53 32 19

Arrangementer første halvår 1997

MARS

Seladons forlis
Medlemsmøte med foredrag av
Halvor Pedersen
Tid og sted kommer i posten.

APRIL

Stavanger **Domkirke**
Omvisning med
Ummleiv Bergsgard
Nærmere om dato og tid kommer i posten.
Arrangementet blir også annonsert.

MAI

Byvandring på **Verven**
søndag 11. Mai
med journalist Halvor Sivertsen.
«Hasiv» som veieviser.
Frammøte kl. 1300 ved Fiskepiren.
Fellesarrangement med
Fortidsminneforeningen

JUNI

Byvandring.
John Gunnar Johnsen tar oss
med på en vandring ((Gatelangsi herme-
tikkbyen fra Bjergsted til Skagen)
Nærmere opplysninger om dato
og **fram møte** seinere.

Byhistorisk rebusløp - 8. juni
sammen med Stavanger Museum og
Fortidsminneforeningen.
Frammøte: **Valbergtårnet.**

Nye Stavanger- bøker:

Høsten 1996 ga oss mange nye bokutgivelser til glede for byhistorisk interesserte. Her er noen av dem:

Sverre Hodne, En samling lokalhistoriske artikler om Stavangerdistriktet opp **gjennom** tidene. Utgitt av Stavangerbokens venner 1996 med tillatelse fra Stavanger Aftenblad.

Ole **Kallelid** og Leif Kjetil Skjæveland: **Avholdsbyen.** Historien om **avholdsbevegelsen** i Stavanger. Utgitt av Promenaforlaget, Stavanger 1996. Rikt illustrert. *Medlemmer av Byhistorisk Forening tilbys denne boken til favørpris kr 150,- ved henvendelse til redaktøren innen utgangen av mars.*

John G. Johnsen: Gatelangs. Hermetikkbyen fra Bjergsted til Skagen. Rikt illustrert. Kan bestilles gjennom Norsk Hermetikkmuseum for kr 275,- pluss porto og ekspedisjonsgebyr.

Halvor Pedersen: **Seladon. Opptrykk.** 1996 Dreyer Bok Stavanger.

Gerd **Balle Isaksen:** Leiv **Isaksen** og **Maktå** på **Straen.** Dreyer Bok Stavanger 1996.

Stavanger • Bilder fra en svunden tid. Opptrykk 1996. Dreyer Bok Stavanger.

Bøkene fås hos byens bokhandlere.

KJELL. PETTER LØHRE
 BLOMSTERVEIEN 1
 4022 STAVANGER

- Lyskopiering
- Teknisk fotografering
- Printing
- Fotostatkopiering
- Trykking
- Fargekopiering
- Plotting
- Digital kopiering
- Scanning
- Laminering
- Budtjeneste
- Design
- Tegning
- Layout

TK-SERVICE

TEKNISK KOPISERVICE A S

Nedre Banegate 115.
 4014 Stavanger
 Tlf. 51 85 85 85
 Fax 51 85 85 11

avd. Forus
 Jakob Askelandsv. 13.
 Postboks 1114,Lura,
 4301 Sandnes
 Tlf. 51 63 66 00
 Fax 51 67 76 43

PRINTSHOP A.S

Haugåsstubben 10,
 0016 Stavanger
 Tlf. 51 82 83 33
 Fax 51 58 12 89

MAC DESIGN A.S

Jakob Askelandsv. 13.
 4300 Sandnes
 Tlf. 51 63 66 38
 Fax 51 63 01 60

Teknologi · Kompetanse · Service